

*Пилипенко І. О.,**асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету*

КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «СТРАХ»/«FEAR» НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Особливий інтерес для дослідників становлять базові емоції, які є складовою частиною культури кожного народу. Подібні концепти мають безпосереднє відношення до мотиваційного рівня індивіда й тісно пов'язані з його ціннісними установками. До того ж ключові концепти культури передають специфіку способу життя і способу мислення народу, визначають його культурно-значущі стани, а тому є безцінними ключами до розуміння культури. До таких універсальних концептів, загальних для більшості культур і народів, належить концепт «страх». З огляду на життєву важливість, потенціал засобів вербалізації концепту «страх» високий і відрізняється специфічною лексикою і синтаксисом.

Стаття присвячена когнітивному аналізу синонімів лексико-семантичного поля «страх». У рамках роботи робиться спроба розглянути, що із себе являє термін «концепт» у когнітивній лінгвістиці, лексико-семантичне поле, досліджуються принципи моделювання лексико-семантичних зв'язків, які формують поле концепту «страх» в англійській мові, а також виявляються й систематизуються зв'язки між лексичними одиницями семантичного поля.

Матеріалом для дослідження є синоніми, які входять у лексико-семантичне поле концепту «страх» з різних видів словників. У ході дослідження автор використовував такі методи: метод компонентного аналізу, метод лінгвокогнітивного моделювання, кількісний метод дослідження.

У роботі можна побачити модель лексико-семантичного поля «страх» в англійській мові та розкрити подібності й відмінності в систематизації лексики різних мов, побачити специфіку «картини світу» в кожному з них.

Практична цінність роботи визначається тим, що її матеріали та результати можуть бути використані студентами лінгвістичних ВНЗ на практичних заняттях з англійської мови й на спецкурсах з когнітивної лінгвістики. Запропонований підхід до вивчення концепту «страх» може бути використаний при розгляді інших мовних концептів.

Ключові слова: концепт, страх, аналіз, синоніми, когнітивна лінгвістика, англійська мова.

Постановка проблеми. Когнітивна лінгвістика міцно зайняла свою нішу в парадигмі концепцій нинішнього світового мовознавства. Поява когнітивної лінгвістики і її стрімка еволюція на цьому етапі є відмінною рисою мовознавства на стику епох. На наш погляд, вибір когнітивного підходу відповідає сучасним тенденціям досліджень у галузі мовознавства. Оскільки когнітивна лінгвістика – порівняно молодий лінгвістичний напрям, тому в ньому багато спірних моментів як у теоретичних, так і в практичних аспектах. До того ж не існує єдиної точки зору щодо теорії та визначення лексико-семантичного поля, його структурної організації [1]. Таким чином,

можна зробити висновок, що детальне вивчення слова як фундаментального складника одиниці мовної системи є основною проблемою вивчення когнітивної лінгвістики. Лексичні одиниці, що входять до складу поля «страх», є складником словникового запасу мови, їх уживають як в усному мовленні, так і в художніх текстах. Незважаючи на те що опубліковано велику кількість робіт з вивчення лексико-семантичних полів, поле «страх» є малодослідженим. Виходячи із цього, існує необхідність проаналізувати синоніми лексико-семантичного поля «страх», щоб визначити найбільш відповідні способи організації та репрезентації лексичного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими дослідженнями в галузі когнітивної лінгвістики є праці вітчизняних і зарубіжних учених: А. Вежицької, Р. Джекендоффа, Е.С. Кубрякової, Р. Лангаккера, Ч. Філлмора, У. Чейфа, Ю.С. Степанова; у галузі теорії лексико-семантичного поля – К. Бюлера, Г. Іпсена, І.М. Кобозева, В. Порцига, Й. Тріра, Г.С. Шура, І.А. Стернин й З.Д. Попова. Аналіз одиниць, які формують лексико-семантичне поле «страх», проводився багатьма лінгвістами, але актуальність роботи полягає саме в аналізі з позиції когнітивного підходу.

Метою статті є дослідження лексико-семантичного поля «страх» у сучасній англійській мові з точки зору когнітивного підходу, виявити й систематизувати зв'язки між лексичними одиницями, а також дослідити роль багатозначності у вивченні синонімії на прикладі семантичного поля «страх». Побудована модель розширює кількість ознак, які формують концепт у свідомості мовців, а також розширює смисловий зміст лексеми «страх». Поставлена мета розкривається в таких завданнях: 1. Визначити термін «концепт» у когнітивній лінгвістиці. 2. Вивчити опубліковані дослідження про лексико-семантичні поля. 3. Визначити лексичний склад поля «страх». 4. Провести аналіз лексичних одиниць поля «страх». 5. Виявити та систематизувати зв'язки між лексичними одиницями лексико-семантичного поля.

Виклад основного матеріалу. Натепер головною категорією когнітивної лінгвістики є термін «концепт». При всьому тому, що концепт – це усталений термін у когнітивістиці, суть концепту модифікується в уявленнях різноманітних шкіл і різних учених. До сьогодні немає єдиного визначення терміна «концепт», це підтверджують праці відомих учених-лінгвістів: В.І. Карасика, Е.С. Кубрякової, Д.С. Лихачова, З.Д. Попова й багатьох інших.

Кожен учений бачить і трактує термін «концепт» по-різному. На основі різних тлумачень можна виділити три основні напрями щодо поняття «концепт» – когнітивний, лінгвістичний і культурологічний. Крім того, зіставивши всі визначення

і тлумачення цього терміна, можна зробити такий висновок: з якої точки зору й із використанням якого підходу не розглядався би концепт, серед усіх цих визначень можна знайти спільні риси. Тісний взаємозв'язок із культурою є одним із основних властивостей концепту. Одним із основних визначень терміна «концепт» із лінгвокультурологічної точки зору є визначення Ю.С. Степанова: «Концепт – це те, за допомогою чого людина сама входить у культуру» [2]. Ю.С. Степанов розкриває всі основні характеристики концепту, тому його можна вважати абсолютно повним і правильним.

Одним зі способів вербалізації концепту є різні види полів. Відповідно до більшості вчених, існують семантичні, граматичні, синтаксичні, лексичні, словесні, фразеологічні, асоціативні, парадигматичні, номінативні, граматико-лексичні, функціонально-семантичні, утім це далеко не повний список типів полів, які виділяють дослідники. Але мета роботи – саме побудова лексико-семантичного поля.

Нині більшість лінгвістів дотримується думки, що лексико-семантичне поле необхідно сприймати як окремий тип поля. Воно є більш вузьким поняттям, ніж семантичне. Лексико-семантичний підхід дає можливість вивчити, структурувати й систематизувати підсистему мови. За допомогою цього підходу одиниці мовної системи, що володіють загальними семами в значенні, об'єднуються в єдине поле. Лексико-семантичне поле є таким полем, це складна ієрархічна мікросистема, яка об'єднує лексичні одиниці в одне ціле з їх спільним інваріантним значенням, за семантичною ознакою, при цьому відображає певну понятійну сферу й має певну польову структуру.

Лексико-семантичне поле має певну будову, як і будь-який інший тип поля. Велика кількість мовознавців схиляється до того, що структура лексико-семантичного поля має на увазі під собою ядро, центр поля та периферію. Периферія, у свою чергу, ділиться на ближню й дальню. Лексико-семантичне поле дає змогу уявити частину концепту, вербалізованого в мові. Концепт може отримати польове подання в термінах ядра й периферії. Для цього необхідно побудувати поле, у складі якого присутні ядро й периферія.

На думку І.А. Стернин і З.Д. Попової, «до ядра поля будуть відноситися прототипічні шари з найбільш чуттєво-наочною конкретністю, первинні найбільш яскраві образи; більш абстрактні ознаки становитимуть периферію концепту» [1, с. 60]. Периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки зовсім не говорить про його меншу значимість у полі концепту, статус ознаки вказує на ступінь його віддаленості від ядра за ознакою конкретності й наочності образного уявлення [1].

Для побудови лексико-семантичного поля «страх» і для того, щоб з'ясувати, які семантичні зв'язки присутні між досліджуваними одиницями, необхідно проаналізувати всі значення слова «fear», які зафіксовані в словниках. Нами використаний метод компонентного аналізу для дослідження словникових дефініцій.

Аналіз словникових дефініцій лексеми «fear» дав змогу зробити висновок, що слово «fear» має такі значення: 1) an unpleasant emotion or thought caused by the threat of danger, pain or emotion that you have when you are frightened by something dangerous; 2) anticipation of the possibility that something unpleasant will occur; 3) a feeling of profound respect for someone or something; 4) the possibility that something bad will happen. Тлумачення можуть складатися з різних компонентів, у різних словниках – різні компоненти, сенс, відповідно, різний.

Усі визначення в більшості тлумачних словників позначають емоційний стан, викликаний деяким побоюванням або небезпекою. Крім того, у словниках до основного визначення «unpleasant emotion» додають різні компоненти, що позначають причину, через яку викликана ця неприємна емоція. Наприклад, 1) caused by the threat of danger, pain, or harm (Oxford), 2) by impending danger, evil, pain (Dictionary.com), 2) caused by anticipation or awareness of danger (Webster), 3) caused by impending danger, pain (Collins), 4) when you are frightened (Cambridge/Macmillan), 5) when you are afraid (Dictionary.com). Як ми бачимо з прикладів вище, лексема «страх» висловлює саме емоцію, пов'язану з чимось негативним, і ця емоція може бути викликана болем, небезпекою або ж переляком, це простежується в (1), (2) і (4) значеннях, які ми виявили вище.

А третє значення «a mixed feeling of dread and reverence», узказане в словнику Oxford, «a feeling of profound respect for someone or something» і тезаурус WordNet і «profound reverence and awe especially toward God» в Webster Dictionary позначає почуття поваги й трепету в релігійному сенсі. Крім того, в Oxford Dictionary це визначення згадується як архаїчне й застаріле. Звідси можна побачити, що визначення (3) позначає зовсім іншу емоцію, не має нічого спільного зі страхом, у розумінні боязні чогось. Тлумачення (3) представлено в позитивному сенсі й пов'язане з чимось приємним. Отже, можна сказати, що ці терміни протиставлені один одному, є в певному сенсі антонімами. Й інтенсивність цих емоцій теж різна, у випадку зі страхом це більш яскрава та сильна емоція в психологічному сенсі, від якої людина отримує лише дискомфорт. У другому випадку – це приємна емоція, яка викликає в людини почуття трепету й поваги, але ніяк не страху. Однак є між ними спільна риса, обидві емоції – це стан людини, у якому вона виявляється завдяки якимсь діям з боку, чи то приємні, або ж неприємні дії.

Наступним кроком роботи є знаходження синонімів ключового слова. Нами використані ті самі словники, що ми використовували для аналізу словникових дефініцій, а також використаний тезаурус WordNet.

Для початку для пошуку синонімів цього слова ми звернулися до англійських словників Oxford Dictionary, English synonym dictionary (Synonym.com) і Macmillan Dictionary, у яких також представлений синонімічний ряд. У цих словниках представлено цілий список синонімів з їх значеннями.

Синонімічний ряд лексеми «fear» представлений в Oxford Dictionary так: terror, fright, fearfulness, horror, alarm, panic, agitation, trepidation, dread, consternation, dismay, distress, anxiety, angst, unease, uneasiness, apprehension, apprehensiveness, nervousness, nerves, timidity, disquiet, disquietude, discomposure, unrest, perturbation, foreboding, misgiving, aversion, dread, bugbear. Крім того, у цьому словнику наведені синоніми, які використовуються в розмовній мові та є неформальними: the creeps, the shakes, the collywobbles, jitteriness, blue funk, bugbear. Також узказані архаїчні синоніми цієї лексеми: awe, wonder, wonderment, reverence, veneration, dread.

У Macmillan Dictionary також представлений ряд синонімів слова fear: fright, alarm, horror, panic, terror, apprehension, scare. Словник-тезаурус WordNet представляє аналогічні синоніми слова fear, проте цей тезаурус, крім того, що дає синонімічний ряд, ще й дає причину появи того чи іншого виду страху, чи то страху перед невідомим або малознайомим, чи то страху

прийняття рішень – timidity, також це може бути страх очікування – apprehension, dread: alarm, dismay, consternation (fear resulting from the awareness of danger); apprehension, apprehensiveness, dread (fearful expectation or anticipation); creeps (a feeling of fear and revulsion); fearfulness, fright; frisson, shiver, chill, quiver, shudder, thrill, tingle (an almost pleasurable sensation of fright); horror (intense and profound fear); intimidation (the feeling of being intimidated; being made to feel afraid or timid); panic, terror, affright (an overwhelming feeling of fear and anxiety); reverence, awe, veneration (a feeling of profound respect for someone or something); scare; timidity, timorousness (fear of the unknown or unfamiliar or fear of making decisions).

Згідно з online English synonym dictionary (Synonym.com), такі синоніми відносяться до лексеми «fear», серед них багато аналогічних синонімів: anxiety, awe, perturbation, alarm, apprehension, consternation, dismay, dread, fright, horror, terror, reverence, veneration. Однак є й ті, які нам зустрілися вперше: disquietude, solicitude, foreboding, pusillanimity.

Таким чином, згідно із цими словниками, нейтральними синонімами лексеми fear у значенні «страх» є такі слова: terror, fright, fearfulness, horror, alarm, panic, agitation, trepidation, dread, consternation, dismay, distress, anxiety, worry, angst, unease, uneasiness, apprehension, apprehensiveness, nervousness, nerves, timidity, disquiet, disquietude, discomposure, unrest, perturbation, foreboding, misgiving, aversion, dread, horror, terror, cravenness, серед розмовних можна відзначити: the creeps, the willies, the shakes, the collywobbles, jitteriness, twitchiness, bluefunk, funk і bugbear.

Далі варто перевірити визначення кожного синоніма по тлумачних словниках і, можливо, виявити інші слова, через які вони пояснюються. Перевіряючи кожне визначення, кожен синонім по тлумачних словниках, виявили, наприклад, що такі лексеми, як alarm, apprehension, dismay, dread, fright, horror, panic, qualm, terror, tremor, trepidation, тлумачаться як «a feeling of fear or worry or shock that something bad might happen», крім того, ми можемо бачити, що при тлумаченні використовується лексема fear, worry та shock. Ці лексеми є синонімами до слова «fear».

Завдяки цьому тлумаченню ми виявили ще два синоніми до лексеми «fear» – shock і worry. Наступний крок – це знаходження синонімів до слів angst, anxiety, consternation, dismay, scare, unease, blue funk, funk і bugbear за допомогою тлумачних словників, і, виходячи з визначень, ми з'ясували, що вони пояснюються через такі лексеми, як anxiety, dread, dismay, fright і panic, і ці ж лексеми, отже, є синонімами слів, визначених на попередньому етапі. Dread, dismay, fright і panic, у свою чергу, тлумачаться за допомогою таких слів, як worry, shock і fear.

Аналіз цих дефініцій і визначень у тлумачних словниках допоміг нам визначити коло лексем зі значенням fear. Кожна лексема має визначення, яке складається з синоніми лексеми «fear», кожен синонім цієї лексеми є синонімом до будь-якого іншого слова зі схожим значенням. Таким чином, кожна лексема власне визначення, яке має в складі синонім до ключового слова. Виходить свого роду ланцюжок, який у кінці замикається. Це продемонстровано наочно на малюнку: 1. fear → horror → fear; 2. fear → dismay → fear; 3. fear → awe → fright → fear; 4. fear → dismay → alarm → fear; 5. fear → panic → terror → dismay → fear тощо.

На цьому етапі синоніми починають повторюватися, це пояснюється існуванням умовних кордонів поля. Тут стає

зрозуміло, що лексико-семантичне поле не може володіти чітко окресленими кордонами, оскільки будь-яке поле володіє асоціативними зв'язками, згідно з Ю.Н. Карауловим, «між двома словами можна встановити зв'язок за допомогою «правила шести кроків» [3, с. 76–77]. Правило, яке запропонував Ю.Н. Караулов для аналізу як довільних двох слів, так і для аналізу смислових зв'язків між окремими словами, або метод шести кроків звучить так: «Як показує досвід, ланцюжок, що зв'язує будь-які два слова в словнику, не тільки завжди існує, а й для довільно обраних слів він ніколи в сумі не перевищує шести кроків до загального елемента» [3, с. 76–77].

Відповідно, виходячи із цих словників і тезаурусів, у результаті отримали 56 лексичних одиниць, серед яких можна відзначити розмовну лексику funk, bugbear і blue funk, серед книжкової лексики виділяються такі слова, як trepidation, apprehensiveness, apprehension, fearfulness, consternation, pusillanimity і cravenness. Таким чином, можна відзначити, що лексико-семантичне поле має певну структуру, у якій традиційно виділяють ядро й периферію, у якому елементи володіють безпосередніми асоціативними зв'язками.

Виходячи з побудованої моделі, велика кількість слів, синонімічних fear, зворотно синонімічні, а також є синонімами між собою. Практично всі слова лексико-семантичного поля «страх» повертаються на попередній рівень синонімії, деякі з них повертаються через рівень (перехід із третього рівня на перший).

Висновки. У роботі розглянуті теоретичні аспекти, що стосуються галузі вивчення когнітивної лінгвістики, а саме термін «концепт», хоча концепт – це усталений термін, однак, як показав аналіз опублікованої літератури, немає точного визначення цього поняття. Однак визначення Ю.С. Степанова розкриває всі основні характеристики концепту, тому його можна вважати абсолютно повним і правильним. Концепт – «ідея, що включає абстрактні, конкретно-асоціативні та емоційно-оціночні ознаки, а також спресовану історію поняття» [2]. Саме це визначення ми використовували в дослідженні.

Існують різні способи організації лексичного матеріалу: групи, синонімічні ряди й різні види полів. Однак поле є найбільшим утворенням. Це поняття розглядається у двох аспектах: 1) як феномен мовної системи; 2) як лінгвістичний метод дослідження. Поле об'єднує слова різних частин мови, пов'язаних ідентичністю вираження одного поняття.

Крім того, на підставі вивчених джерел та отриманих даних більшість дослідників виділяє асоціативні, фразеологічні, семантичні, лексико-семантичні та інші види полів у лінгвістиці. Різні види полів є одним зі способів вербалізації концепту. Лексико-семантичне поле є таким полем, це складна ієрархічна мікросистема, яка об'єднує лексичні одиниці в одне ціле з їх спільним інваріантним значенням за семантичною ознакою, при цьому відображає певну понятійну сферу й має певну польову структуру.

Структура лексико-семантичного поля має на увазі ядро, центр поля та периферію. В отриману модель лексико-семантичного поля входить синонімічний ряд іменників лексеми «fear». Здебільшого синоніми представлені нейтральною лексикою, менша частина відноситься до книжкової.

Виходячи з побудованої моделі лексико-семантичного поля «страх», можемо сказати, що ядро лексико-семантичного поля представлено як мережа значень. Для вивчення значення слова використаний компонентний аналіз,

з'ясували, що одне й те саме слово може мати кілька різних значень, які можуть бути пов'язаними між собою, і що вони утворюють семантичний простір або мережу значень на загальній термінологічній основі. У ході дослідження ми дійшли висновку, що семантичний зміст багатозначного слова структурно організований, у ньому можна простежити ієрархію значень. Велика кількість слів зворотно синонімічні, а також є синонімами між собою.

Зважаючи на постійні зміни, що відбуваються в семантичній структурі мови, перспективним також убачається діахронічне дослідження семантики емоційного концепту «страх» в англійській та українській мовах.

Література:

1. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : АСТ, Восток-Запад, 2007. 226 с.
2. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. 3-е изд., стереотип. Москва : Едиториал УРСС, 2014. 272 с.
3. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. № 1. С. 57–68.
4. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
5. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. 3-е изд. Москва : Едиториал УРСС, 2009. 264 с.
6. Collins Cobuild English Language Dictionary. Ed. by J. Sinclair. London : Harper Collins Publishers, 1991. 1703 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary. Ed. by S. Bullon. Harlow, England : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.
8. Cambridge English Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org>, вільний (дата звернення: 05.08.2021).
9. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com>, вільний (дата звернення: 05.08.2021).
10. Corpus of Contemporary American English. URL: <http://corpus.byu.edu/coca/>, вільний (дата звернення: 05.08.2021).
11. Meriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/>, вільний (дата звернення: 05.08.2021).
12. WordNet. URL: <http://wordnet.princeton.edu/>, вільний (дата звернення: 05.08.2021).

Pylypenko I. Cognitive analysis of synonyms of the lexico-semantic field «страх»/“fear” on the material of English vocabulary

Summary. Of particular interest to researchers are the basic emotions that are part of the culture of each nation. Such concepts are directly related to the motivational level of the individual and are closely related to his values. In addition, the key concepts of culture convey the specifics of the way of life and way of thinking of the people, determine its culturally significant states and are therefore invaluable keys to understanding culture. Among such universal concepts, common to most cultures and peoples, is the concept of “fear”. Given the vital importance, the potential of means of verbalizing the concept of “fear” is high and has a specific vocabulary and syntax.

This article is devoted to the cognitive analysis of synonyms of the lexical-semantic field “fear”. The paper attempts to consider what is the term “concept” in cognitive linguistics, lexical and semantic field, explores the principles of modeling lexical and semantic relationships that form the field of fear in English, as well as identifies and systematizes connections between lexical units of the semantic field.

The material for the study are synonyms that are part of the lexical and semantic field of the concept of “fear” from different types of dictionaries. In the course of the research the author used the following methods: the method of component analysis, the method of linguocognitive modeling, the quantitative method of research.

In this paper we can see the model of the lexical-semantic field of “fear” in English and reveal the similarities and differences in the systematization of vocabulary of different languages, see the specifics of the “picture of the world” in each of them.

The practical value of the work is determined by the fact that its materials and results can be used by students of linguistic universities in practical classes in English, in special courses in cognitive linguistics. The proposed approach to the study of the concept of “fear” can be used when considering other language concepts.

Key words: concept, fear, analysis, synonyms, cognitive linguistics, English.